

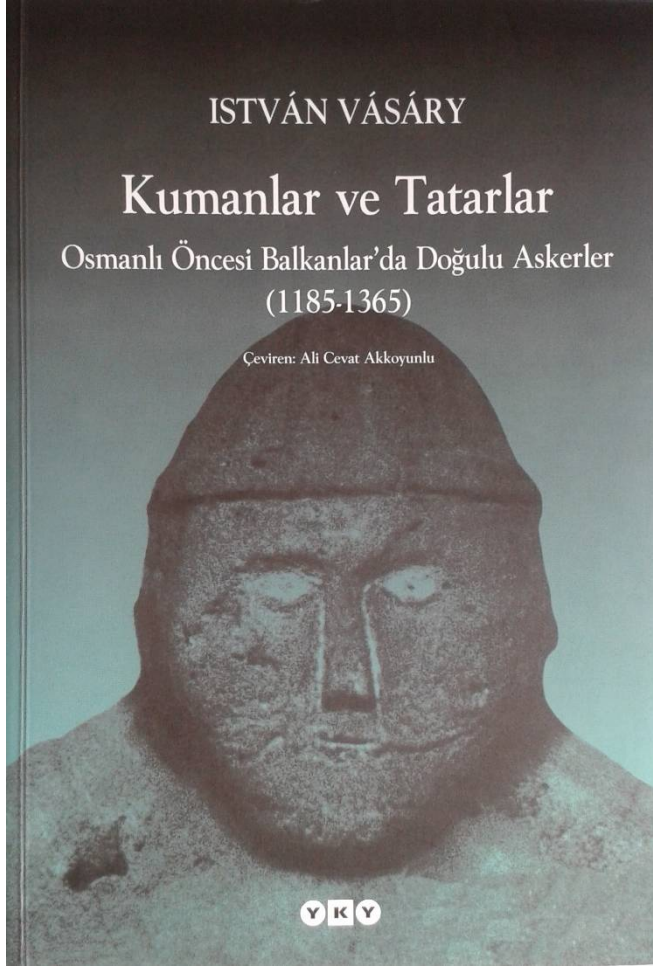

İstvan Vasary'nin Kumanlar ve Tatarlar /Osmanlı Öncesi Balkanlarda Doğulu Askerler (1185-1365)/ Adlı Kitabı Hakkında ISBN 978-975-08-1310-8

Nebahat SÜLÇEVŞİ*

Dede Korkut, 2016/9: 116-126

Yaptığımız ufak bir araştırma ve yazarın kitap önsözünde belirttiği gibi Kuman/Kıpçak ve Tatarların Balkanlardaki varlığıyla ilgili derli toplu bir çalışma yapılmamıştır. Lorand Eötvös Üniversitesinde Türk ve Orta Asya araştırmaları profesörü olan İstvan Vasary bu kitabı hazırlarken beş temel kaynağın yanı sıra Macarca,

İngilizce, Almanca, Rusça, Sırpça, Bulgarca, Türkçe ve Arapça kaynaklara başvurarak geniş çaplı bir araştırma ürünü ortaya koyduğunu görüyoruz. Kitabın Türkçeye çevirisini Ali Cevat Akkoyunlu yapmış Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları tarafından 2006 yılında Türkçe olarak yayımlanmıştır.

Toplam 231 sayfadan oluşan kitap dokuz bölüm ve üç ek halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümü oluşturan giriş, kaynaklar hakkında, Kumanlar ve Tatarlar başlıkları altında Balkan yarım adası terimi ile kastedilen coğrafi bölge ve onun sınırları anlatılmıştır. Bunun yanı sıra kitabın ele aldığı tarihi dönemlerde Balkanlarda hüküm süren devletler zikredilmiş ve kitap hazırlanırken temel kaynak olarak yararlanılan Niketas Khoniates'in Khronike Diegesis, Georgios Akropolites'in

* Priştine Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. nebushka79@hotmail.com

Khronike Syngraphe, Goergios Pakhymeres'in Syngrafikai Historia, Nikeforos Gregoros'un Historia Rhomaike ve Ioannes Kontakuzenos'un Historia eserlerinden ve Kuman etnosunun neyin kastedildiği hakkında bilgilere yer verilmiştir. Yazara göre Kumanlar Kuman etnosunun batılı tarihçiler tarafından Kıpçaklarla karıştırıldığı ve Kuman/Kıpçak topluluklarının yaşadıkları bölgenin batı sınırlarının tespit edilmesi mümkünken doğu sınırlarının değişik kaynaklara göre farklılık gösterir. Bu kısımda yazar Kuman/Kıpçakların Avrupa dillerinde örneğin Almandada Valwen Latin kaynaklarında Comani, Cumanı ya da Cuni Rus kaynaklarında Polovci geçtiğini bildirmektedir. Bunun yanı sıra Koman/ Kuman kelimesinin Türk dillerinde solgun anlamına geldiği açıklanmıştır. Bu açıklamalar yapılırken Kumanların isimlerinin özellikle XI. yüzyıl kaynaklarında Kıpçaklarla beraber zikredildiğini işaret etmektedir. XII. yüzyılda ise bir Kuman-Kıpçak birliğinin kurulduğunu ve bu birliğin XIII. yüzyılın başlarında Volga nehrinden başlayarak aşağı Tuna'ya kadar geniş bir sahada Kumanya diye adlandırılan ve bugünkü Romanya ile Moldovya'yı içine alan bir bölgeyi yönettiklerini aktarmaktadır.

Göçebe hayat yaşayan Kumanların Sibirya'dan Avrasya bölgesine gelerek 11. yüzyılda Kıpçaklarla bir birlik oluşturdukları, Batıların Kumania, İslam tarihçilerin ise Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bölgesi) diye adlandırılan ve Volga nehrinden başlayıp günümüz Moldova ve Romanya'sını (Eflak) içine alan sahada yaşadıkları açıklanmıştır. Her ne kadar Romanya ve Moldova'nın Balkan yarımadasında yer almadıkları malum olsa da Kuman ve Tatarların kitapta söz konusu 180 yıllık dönemde Balkanlardaki etki ve etkinliklerinden dolayı bu bölgeye sürekli atıfta bulunulmuş. Zira Tatar istilasından önce (kitaptaki ifade şekli) Kumanların daimi ikametgâhları Tuna nehrinin kuzeyi olup günümüz Bulgaristan, Trakya ve Makedonya bölgelerine genellikle sonbahar ve kış mevsimlerinde yağma amacıyla geçermiş.

Kitapta geçen yer adlarının dönemin yönetimlerince benimsenmiş şekilleriyle kullanılması tercih edilmiştir. Söz gelimi, İstanbul için Kostantinopolis, Filibe için Plovdiv veya Filippolis vb yer adlarının Türkçe, Bulgarca, Latince, Macarca, Yunanca karşılıkları kitapta Ek I'de Coğrafi Adlar başlığı altında verilmiştir.

Kuman adının etnik, Tatar adının da siyasi bir terim olarak kullanıldığı belirtilen giriş kısmında Tatarların etnik bir unsur olarak değil birkaç etnisiteden oluşan bir siyasi birlik olduğunun altı çizilmiştir.

Kitapta geçen tarihi olaylar bir döneme ışık tutmaktan ziyade Kuman ve Tatarların ilişkileri bağlamında kronolojik ve coğrafi kriterler ışığında aktarılmaya çalışılmıştır. Giriş olan birinci kısmın dışında kalan diğer bölümlere belli başlık isimleri verilmiştir.

İkinci bölüm Kumanlar ve İkinci Bulgar İmparatorluğu başlığı ile adlandırılmış, bölümün başlangıcında 12. yüzyılın ortasına doğru Bizans İmparatorluğunun Sicilya Normanları karşısında yenilgiye uğrayan Komnenos'un yerine II. İsaakios'un tahta getirildiği ve bu imparatorun Macar Kralı Bella'nın reşit olmayan kızı ile evlenerek

günümüz Sırbistan'ındaki bazı bölgelerin çeyiz olarak kızına verildiği anlatılmıştır. II. İsaakios imparatorluk masraflarını karşılamak için Rumeli'de ve özellikle Balkan dağlarındaki halkın vergilerini arttırarak onların tepkisine neden olmuştur. Balkan dağlarında yaşayan Ulahlar artan hoşnutsuzlukları sonucunda Peter ve Asen kardeşlerin yürüttüğü bir baş kaldırı hareketine girişirler. Ancak II. İsaakios bu girişimi durdurur. Peten ve Asen kardeşler kurnazca bir hile yaparak Balkan dağlarında Aziz Dmitros onuruna bir kilise yaptırırlar. Bu kilisenin içerisine para karşılığında şeytanın etkisi altına girip kendinden geçmiş insan rölü yapacak kişileri doldururlar. Bu kişiler tanrının Bulgar ve Ulahların Bizans boyunduruğundan kurtulması gerektiği haberini verdiğini söylemektedirler. Bunun üzerine cesaretlenen Ulahlar II. İsaakios'a karşı yeni bir baş kaldırı girişimine ikna olurlar. Bu baş kaldırıyı püskürtmeye çalışan İsaakios Ulahların bir kısmının Tuna'nın karşı kıyısındaki İskitlere sığınmasına neden olur. İskitler aslında Kumanlardır. Bu şekilde birbirine yakınlaşan İskitler ve Ulahlar Bizansa karşı yürütülen diğer savaşlarda birlikte hareket etmeğe başlarlar.

1185 yılında gerçekleşen bu ilk baş kaldırımın ortağı olan Ulahlar Balkan yarım adasında Latin kökenli bir dil konuşan çobanlardı. Etnik kökeni hakkında çok fazla bilgi olmamasına rağmen Ulahlar Balkan yerlisi olan Trakyalıların göçebe hayatı yaşayan bir topluluğuydu. Balkan yarım adasının her tarafına yayılmış olan bu topluluk XII. yüzyıldan önce Ohri başpiskoposluğuna bağlıydı. Bulgarlarla birlikte Bizans İmparatorluğuna 1185'te başlattıkları ayaklanma esnasında Meriç nehrinin etrafında Balkan dağlarında kuzey batı Makedonya'da dağınık şekilde yaşamaktaydılar. Çeşitli tarih kaynaklarında bu topluluğun yaşadığı bölgelere Vlahiya veya Latince kaynaklarda Blakiya dendiği bildirilmektedir. Her ne kadar Ulahların Slav kökenli oldukları iddia edilmeye çalışılsa da kitabın yazarı Slavların Balkanlara yerleşmeden önceki kaynaklara atıfta bulunarak bu topluluğun göçebe yaşam tarzından dolayı iki dilli olma ihtimalleri üzerinde durmuş ve Latin kökenli dillerine Slavca unsurların karışmış olabileceğini bildirmiştir. Bulgarlarla Ulahların 1185'te başlattıkları baş kaldırı ikinci Bulgar İmparatorluğunun kurulmasına ön ayak olmuştur. Bu baş kaldırımın başarıya ulaşmasında Tuna'nın sol tarafından gelen Kumanların katkısı yadsınamazdır. XII. yüzyılın sonunda kurulan ikinci Bulgar İmparatorluğu çok etnikli bir yapıda olup belirgin unsur olan Ulahların yanı sıra Bulgarlar ve Kumanlar da bulunmaktadır. Tarih kaynaklarında Ulah terimi ile hem etnik Ulahların hem de Bulgarların bir arada kastedildiği veya bazen hem Ulah hem Bulgar terimlerinin yan yana kullanıldığı bildirilmektedir. Kitapta Bizanslı tarihçilerin etnik terimleri kullanmada çok dikkatli olmadıkları bazen de kasıtlı olarak bir etnik topluluğu tarihten gelen başka bir terimle ifade ettikleri açıklanmıştır. Her halükarda Asen ve Peter kardeşlerin başlattıkları mücadelenin içinde Bulgar, Ulah ve Kumanların birlikte hareket ettiği aşikârdır. İkinci Bulgar İmparatorluğunun Ulah kökenli Asen tarafından kurulmuş olmasından dolayı Bizansın kuzeyini oluşturan bu bölgeye hem Bizanslı hem de batılı tarih kaynaklarınca

Ulahya dendiği görülmektedir. Bu terim XIII. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ancak sınırları çok belirgin olmamıştır. Tuna'nın kuzeyinde yaşayan Kumanların ise Eflak ve Boğdan ülkelerini yönettikleri çok açıktı. Kumanlarla Ulahlar arasındaki yakınlaşma sonucunda Ulahların XIII. yüzyılın ortasından itibaren Tuna'nın kuzeyine kitleler halinde göç etmesine zemin hazırlamış, Ulahya teriminin zamanla kaybolmasına neden olmuştur. Günümüz Romanya'sında nüfusu artmaya başlayan Ulahlar 1241 yılına kadar bağımsız devlet olan Kumanya ülkesinde Ulah etnosunun gelişmesine zemin hazırlamıştır. 1241 yılına kadar siyasi terim olarak kullanılan Kumanya bu tarihten sonra XIII. yüzyılın sonuna kadar coğrafi bir terim olarak kullanılmaya devam etmiş ancak bu terim siyasi terimden daha geniş bir bölgeyi Erdel, Boğdan ve Eflak bölgelerini içine alarak Macar İmparatorluğunun sınırına kadar dayandırılmıştır.

Ulahya terimi yerine Bulgaristan teriminin kullanılmaya başladığı XIV. yüzyılın başlarından itibaren günümüz Bulgaristan'ını kapsayan Küçük Bulgaristan, Makedonya ve Trakya'yı da içine alan Büyük Bulgaristan olmak üzere iki farklı terim kullanılmıştır.

Bizans'a karşı Ulah-Bulgar isyanını yürüten Asen'in etnik kökeni hakkında çeşitli tarihçiler tarafından farklı görüşler ortaya atılmış olup etimolojik araştırmalara atıfta bulunarak Türkçe Esen kelimesinden geldiği tespitinde bulunulmuştur. Balkanlara 11 ve 12. yüzyılda en sık uğrayan Türk topluluklarından Kumanlar olduklarına göre Asen Kuman kökenli bir Ulah olması kuvvetli ihtimal. Asen'in hareketini Kumanların desteklemesi de Tuna'nın kuzeyindeki akrabalarıyla ilişkileri olduğu, Kuman atalarının savaşçı özelliklerini göstermesi bu varsayımı güçlendirmektedir. Öte yandan, çeşitli siyasi ve milli amaçlarla Asen'i Bulgar, Ulah hatta Macar bile göstermeye çalışan görüşlerin mevcut olduğuna işaret edilmiştir.

Peter ve Asen kardeşlerin başlattıkları hareket sonucunda Bizans'ın Bulgaristan eyaleti artık bağımsız yoluna devam edecek, başkenti Tyarnovo olacaktır. İmparator İsaakios 1186'daki Asenlere karşı ilk yürüyüşünde Ağustos ayı sonunda buğday anızlarını yakarak zarar vermeye çalışmış, ikinci yürüyüşünü 1187'de gerçekleştirmiştir. Ekim ayında Beroe şehrine yakın bir yerde karşılaşan Bizans ile Ulah kuvvetleri herhangi bir üstünlük sağlayamadan kaldıkları Ulahlarla birlikte Kumanların da çarpıştıkları bildirilmektedir. Bizanslıların Sırplarla da savaşmak zorunda kaldıklarından Asenler Filibe'yi ve Sofya'yı da almayı başarırlar. 1190-1195 yılları arasında Bulgar-Ulah-Kuman güçlerine karşı Bizanslıların başarısız olduğu bir dönemdir. 1196'da Asen Bizanslılar tarafından öldürüldükten sonra kardeşi Peter başa gelir. Ancak bir yıl sonra Peter'in de öldürülmesiyle Bizans'a karşı kuvvetli düşmanlık duyguları besleyen küçük kardeş Kaloyan tahta gelir. Kaloyan'la yeni bir tarihi dönem başlar.

Kaloyan'ın tahta geçmesinden sonra Bizans'a dördüncü haçlı seferi başlamış, Konstantinopolis Latinlerin egemenliğine girmiştir. Öte yandan 1198'de Ruslar Kumanların Tuna nehrinin kuzeyindeki topraklarına girip çadırlarını yakmış, köylerini

yağmamıştı. Bunu da Kuman savaşçıların Trakya bölgesinde buldukları sonbahar mevsiminde yapmışlardı.

Konstantinopolis'i Latinler ele geçirdikten sonra 50 yıl sürecek İznik İmparatorluğu kuruldu. Ezeli düşman olan Bulgar ve Bizanslılar Latinlerin istilasını karşısında birleştiler. Haçlı seferi sonucunda zayıf düşen Bizans'ı gören Kaloyan, Bulgaristan ve Bizans'ı birleştirerek Bizans-Bulgar imparatorluğu kurmayı hayal etti.

Özellikle Trakya bölgesinde irili ufaklı muharebeler yapan Bizans-Bulgar güçleri Latinlere karşı Kumanların desteği olmadan başarı elde edemeyeceklerini iyi biliyordu. Ne var ki Kumanlar paralı asker olmalarına rağmen çoğunlukla Bulgarların yanında çarpışmalarının nedenini Asenlerin Kuman kökenleri ve onlarla olan akrabalık ilişkilerine bağlanmaktadır.

Bulgar-Kuman-Ulah güçlerini önce kurtarıcı gibi gören Rumlar bunlara yaklaştı. Ancak 1206 yılından sonra Rum halka yapılan mezalim sonucunda Rumlar Konstantinopolis'i yöneten Latinlere yaklaşmaya başladılar.

12 ve 13. yüzyıl boyunca Balkanlarda savaş yapan güçler Kumanların desteği olmadan zafer kazanmayı düşünmüyorlardı. Bunun nedeni de Kumanların ata yadigarı savaş taktikleri ve uzun vadede bir devlet kurma planlarının olmayıştı. Kumanlar çoğunlukla paralı askerlerdi. Latin şövalyelere karşı en önemli üstünlüğü hafif silah kullanıyor olmalarıydı. Zırh ile korunan Latin atları Kumanlarınkine kıyasla daha yavaş hareket edebiliyorlardı. Bu da Kumanlara savaş meydanlarında avantaj sağlıyordu.

Üçüncü bölümde Tatar istilasından önce Balkanlarda Kumanların konumu ele alınmış. Burada Asen kardeşlerden sonra yeğenleri Boril'in Bulgar devletinin başına gelmesi ve Asen'in oğulları İvan ve Aleksandar'ın sürgüne gönderilmesiyle Bulgar devleti içerisindeki kargaşa ele alınmış. Zira Asen'in oğulları İvan ve Aleksandar'ın Ruslara siyasi sığınmacı olarak 1208'de gittikleri bildiriliyor. Bu sığınma süresince İvan Asen babasının tahtını geri alabilmek için dayıları Kumanlarla ve Ruslarla birlikte hareket etmenin çarelerini arıyordu. Diğer yandan Boril'in baskıcı politikaları yüzünden merkezi yönetim güçlendiyse de taşrada önemli memnuniyetsizlikler belirmeye başlamış. Bunun yanı sıra Sırpların ve Bizanslıların saldırıları karşısında bu hükümet büyük darbeler almıştı. Tek başına kalan Boril çareyi Macarlardan yardım istemekle bulmuştu. Diğer yandan Konstantinopolisi yöneten Latinlerle de iyi ilişkiler kurmanın yollarını arıyordu. Öyle ki Latin imparatoru Henri'nin yeğeniyle evlenerek ve kendi kızını da Henriyle evlendirerek yeni bir ittifak kurmayı başardı. Boril'in Kuman karısı da dönemin geleneklerine uygun bir şekilde bir manastıra gönderildi. Henri'nin 1216'da öldürülmesi ve Boril'in 1218'de ölümüyle bu ittifak bitmiş oldu.

Kiev'de sığınmacı olarak yaşayan I. Asen'in oğlu İvan Asen, Boril'in ölümünden sonra babasının tahtını almak üzere Bulgaristan'ın başkenti Tarnovo'ya

dönmeyi karalaştırdı. Ancak onun Tarnovo'ya girmesi yedi yıl gibi bir süre devam etti. Bulgar tahtının başına geçtiği 1218 yılında ülke iç kargaşalarla boğuşuyor, bunu fırsat gören komşularının da saldırılarıyla karşı karşıya bulunuyordu. Ancak İvan Asen Macar Kralı Andras'ın kızı Anne-Marie ile evlenerek dış politika açısından önemli bir hamle yaptı.

Konstantinopolis'teki Latinler ve İznik'teki Bizanslılar arasında uyumlu bir mesafe tutuyordu. Diğer yandan Selanik'teki Rumların zayıflığından istifade ederek Makedonya'nın kuzeyini, Trakya'nın doğusunu kendi topraklarına kattı. Son olarak bir Bulgar başpiskoposluğu kurdurarak dini anlamda da Latin ve Bizanslıların tepkilerine rağmen gücüne güç katmayı başardı. Öyle ki İvan Asen döneminde Bulgaristan en parlak dönemini yaşadı denebilir. Fakat burada zikredilmesi önemli olan bir husus İvan Asenin giriştiği her savaşta kuzey komşuları Kumanların paralı askerlerini her zaman hesaba katarak hareket etmesiydi.

1237'de Tatarların Kumanya steplerini istila etmesinden sonra Kumanlar kitleler halinde Tuna'yı aşip Bulgaristan üzerinden Trakya'ya ulaştılar. Başka bir dalga da Macaristan topraklarına doğru ilerledi. Bunlar da Tuna ve Sava nehirleri arasındaki Srem bölgesine yerleştiler.

Trakya'ya yerleşen Kumanlar Latinlerle beraber Çorlu Kalesini kontrolleri altına aldılar. Bunların bir kısmı da Konstantinopolise ulaşmayı başardı. Vaftiz edilerek Hıristiyanlığa geçenler oldu. Hatta aralarındaki soylulardan Konstantinopolis Latinleriyle yakınlaşıp akrabalık ilişkileri kuranlar bile oldu. Latinlerle müttefik olan Saronius Jonah kardeşler kızlarını Konstantinopolis soylularıyla evlendirdi. Saroniyus Hıristiyanlığı seçerek Latinlerin sadık müttefiki oldu. Diğer yandan kardeşi Jonah öldüğünde dinsiz olduğu için Konstantinopolis dışında Pagan cenaze töreni ile sekiz gönüllü savaşçısı ve yirmi altı at kurban edilerek gömüldü. Öte yandan Macaristan topraklarına sığınan Kumanlar daha sonra 1241'de Bulgaristan'a geçip Şişman ve Dorman kabile adlarıyla Bulgaristan'ın başkenti Tarnovo'ya gelerek I. Georgi Terter adıyla Bulgar hükümdarı olarak tahta getirildi.

Kumanların 1237'de saman dolu çuvallar üzerinde Tuna'yı aşip Bulgar topraklarına ulaşması ve daha sonra Trakya üzerinden Latinlerin yönetimindeki Çorlu ve Konstantinopolis'e gitmelerinin yanı sıra Bizans topraklarında kalanlardan Anadolu'ya gönderildikleri de olmuştur. Bizanslıların onları Anadolu'ya göndermelerinin nedeni Türklere karşı savaşlarında paralı asker olarak onları kullanmaktı. Anadolu'ya gönderilen bu Kumanlar İznik İmparatorluğunun hizmetinde olup vaftiz edilerek Ortodoks Hıristiyanlığa girmişlerdir. Kuman soylusu olan Sytzigan aslında Türk kökenli Sıçğan yani Sıçan anlamına gelen isminden de anlaşılabilceği gibi 1442'de Bizanslıların hizmetine girmiş bir Türk soylusudur.

Dördüncü bölümde Tatarların Balkanlarda ilk etki dönemi olan 1242-1282 dönemi ele alınmış. Tatar istilasının sonucunda orta çağ Macaristan Krallığının yıkılmasına neden olmuş Dalmaçya'ya kaçan Macar Kralı IV. Bela'nın peşine düşen

Tatarlar Dalmaçya'dan geri dönerek Tuna nehri boyunca ilerleyip Bulgaristan'a geldi. 1241'de Bulgaristan'ın en büyük hükümdarı olan İvan Asen ölmüş çocukları reşit olmadığından ülke emaneten Naipiler tarafından yönetilmiştir. Bu gevşek yönetim döneminde Tatarlara karşı her hangi bir direniş olmamış Tatarlar Bulgaristan'ı da aşip Bizanslılara ulaştıklarında sert bir direnişle karşılaştılar. Zira Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleologos Konstantinopolis'teki Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmaya başarmıştır.

Tatarların Balkanlardaki tarihleriyle ilgili önemli kişilerden birisi de Prens Nogay'dır. Prens Nogay Cengiz'in soyundan olup Altın Orda devletinin kurucusunun torunlarından biriydi. Nogay İslamiyeti seçmiş ve Memluk sultanı Baybarsla iyi ilişkiler kurmuştur. 1260 yıllardan itibaren Altın Orda devletinin Don Nehrinden Tuna'nın güneyine kadar uzanan illerin efendisi oldu.

Diğer yandan Anadolu'da Selçuklu devletinin başında olan II. İzzeddin Keykavus'un annesi Rum olup Moğolların Anadolu'yu istilasından sonra İznik imparatoru II. Theodoros Laskaris'e sığındı. Theodoros'un İzzeddin Keykavus'u sığınmacı olarak kabul etmesinin üç nedeni vardı. Bunlardan birinci Keykavus'un annesinin Bizanslı olmasıydı. İkinci nedeni de Theodoros'un Latinlerden kaçarak İzzeddin'e sığındığı dönemlerde İzzeddin tarafından sıcak karşılanması idi. Üçüncü nedeni de İzzeddin gibi bir Selçuklu hükümdarını Bizansa sığınmasına yarar sağlayacağını düşünüyordu.

Ancak İzzeddin Bizansa sığındığı dönem süresince yakınları tarafından Bizans yönetimini ele geçirmeye teşvik ediliyordu. Papaz olan dayısı bu planları öğrenip Laskarise haber verdikten sonra İzzeddin'in başkomutanı idam edildi. Muhafızının gözlerine mil çekildi. İzzeddin ailesiyle birlikte zindana atıldı. Bunun üzerine Bulgarlar Tatarlarla beraber hareket ederek İzzeddin'in esir tutulduğu zindana saldırdılar. İzzeddin'i kaçırp Tuna'nın Karadenize döküldüğü yakın bölgedeki Dobruca'ya ondan sonra da Kırım'a götürdüler. İzzeddin'in Kırım'da akrabaları vardı ve ölümüne kadar orada kaldı. Kırım'a gittiğinde başkent sarayda Kırım hanı Berke'nin kızı Urbay Hatun ile evlendirildi. Ölümünden sonra dul kalan Urbay Hatun üvey oğlu Mesud ile evlendirilmek istendiyse de iyi bir Müslüman olan Mesud bu dinsiz geleneği reddederek daha sonra Kırım'dan ayrıldı, Anadolu'ya dönerek II. Gıyaseddin Mesud adıyla Konya Selçuklu Sultanı olur. 1307'de öldüğü sanılır.

İzzeddin'in Bizansta kalan askerleri vaftiz edilip önce Bizanslıların elinde daha sonra da Sırpların emrinde savaşmışlardır. Bu tarihi süreçte İzzeddin'in başkomutanı Ali Bahadır Bizans imparatoruna başvurarak kendilerine bir yer tahsis edilip yerleştirilmelerini talep etmiştir. İmparator Dobruca'yı kendilerine vererek Sarı Saltık Bilge ile oraya yerleştirilirler. Burada Balkanlarda ilk Türk İslam yerleşim yerinin

kurulduğu sanılmakta olup burada çoğalan nüfusun günümüz Gagavuzların olduğu tahmin edilmektedir.

Tatarlar Bizans'a saldırmak üzere Sebastokrator tarafından davet edildiklerinde İmparator III. Mihal'in bu göçebe kavimle ilişkilerini düzeltmeye zorladı. Bu kızlarından birini 1272'de Nogay'la diğer kızını da İlhan Abaka ile evlendirerek Tatarlarla ilişkileri düzeltti ve aynı zamanda Anadolu Selçuklu devletinin kontrolünü de kolaylaştırdı.

Diğer yandan Bulgar İmparatoru II İvan Asen'in ölümünden sonra ciddi bir taht kavgası başladı. Bir yandan İvaylo, diğer yandan III. Asen taht üzerinde hak iddia ederek her ikisi de tahta oturmak için Tatarlardan destek talep ediyorlardı. Ancak Bulgar köylüleri bunların hiçbirini istemiyordu. Onların tercihi Georgi Terter'den yanaydı. Terter ailesi de Asenler gibi Kuman kökenliydi.

Bizanslılar Terter'e komplo düzenleyip yerine III Asen'i getirmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar. 1280'de Georgi Terter Bulgar çarı seçildi.

Burada çıkartılacak önemli sonuç Tatarların Balkanlardaki etkileriyle ilgilidir. Zira iki taht adayı aynı anda Tatarlardan tahta geçmek için yardım talebinde bulunuyorlar.

Beşinci bölümde (1280-1301) Tatarların Balkanlardaki en etkin dönemini kapsamaktadır. Nogay Han Bizanslılarla akraba olduktan sonra Tuna'nın güneyindeki etkinliğini Bizans imparatorluğunun istekleri doğrultusunda gerçekleştiriyordu. Tarnovo'da Georgi Terter'in tahta oturmasına tepki göstermedi. Bulgaristan'ın diğer iki bölgesinde de Kuman kökenli yöneticiler bulunmaktaydı. Vidin'de Şişman ailesi, Braniçevo'da Dorman ailesi yönetimi elde tutuyordu. Ancak Nogay kendi ülkesinin kuzeyinde bulunan Polonya'ya yönelerek Krakov'u aldı. Nogay'ın yönettiği iller Altın Orda Hanlığından nerdeyse bağımsız hareket ediyordu. Ancak Nogay Hanlığa getirilecek kişilerin belirlenmesinde önemli bir faktördü. Zira 1287 Hanlık tahtına çıkan Töle-Buka'yı istemeyerek tuzağa düşürüp öldürdü, kendi istediği Mengü Temür'ün oğlu Toktayı 1291'de destekleyerek tahta oturmasına yardımcı oldu.

1285'te Georgi Terter Nogay'ın artan gücü karşısında kendini güvenceye almak için oğlu Svetoslavı Nogay'ın yanına rehine olarak gönderdi ve kızını Nogay'ın oğlu Çeke ile evlendirmek zorunda kaldı. Ancak buna rağmen Terter Nogay'ın gözüne girmeyi başaramayıp 1292'de Bizansa sığınma talebinde bulundu. Fakat Bizans imparatoru bu talebe karşılık vermeyi cesaret edemeyerek bilinmeyen bir yere kaçmasına neden oldu. Bunun üzerine Bulgaristan'da boşalan tahta Nogay'a da itaat eden Smilec adında bir Bulgar getirildi. Tuna'nın hem kuzeyinde hem güneyinde etkin olan Nogay Altın Orda Hanlığından ayrılarak 1290'lı yıllarda Sakçı'da kendi adına sikkeler bastırmaya başladı. Bu sikkeler önce Yunan harfleriyle daha sonra da Arap harfleriyle bastırıldı. Bu olay Nogay'ın bağımsız bir devlet olduğunun bir işaretidir.

Nogay'ın ölümünden sonra 1298-1299 yıllarında oğlu Çeke hanlığa geldi. Ancak onun küçük kardeşi Teke ve Turay kendilerinin haksızlığa uğradıklarını düşünerek Çeke'ye karşı gelerek kardeşler arasında savaşın çıkmasına neden oldu. Çeke 1300 yılında Bulgaristan'a gelerek Teodor Svetoslav'ın kız kardeşiyle evlenir. Bulgar kadınından doğan oğlunu annesiyle birlikte İznik'e gönderir. Bulgar Çarı Svetoslav Çeke'yi tutuklayıp Tarnovo'da hapsedti. Daha sonra Çeke'yi kendi Yahudi hizmetkârına boğdurttu. Nogay Hanlığı Çeke'nin ölümüyle son bulmuştur.

Altıncı bölümde Sırbistan'da Kuman ve Tatarların belirmesi anlatılmış olup Sırbistan'ın Bizans imparatorluğu içerisinde Jupa adı verilen özerk yönetim şekline vurgu yapılmaktadır. XII. yüzyılda Sırlar Ohri başpiskoposluğuna bağlı olup Stefan Nemanya tarafından yönetiliyordu. Onun oğlu Stefan Nemanyiç 1217'de tacını Papa III. Honorius'un elinden giymesi Sırların uluslar arası alanda tanınmasına neden oldu. Stefan Nemanyiç'in kardeşi Stefan Nemanyiç 1219'da Sırp başpiskoposluğunu kurarak Balkanlarda bağımsız bir Sırp devletinin kurulmasına zemin hazırladı.

Macar Kralı V. İstvan kızı Elizabet'i Sırp Kralı Stefan Uroş'un oğlu Stefan Dragutin'e vererek, Sırlarla akrabalık ilişkisi kurdu. Stefan Uroş oğlu Dragutin'i Kral yapmaya söz verdiyse de bu sözünü tutmayarak oğlu Draguti'nin kayınpederi Macar Kralına yaklaşmaya neden oldu. Kral olmak için babasıyla savaşa girişmeye hazırlanan Dragutin kayınpederi V. İstvan'dan yardım istedi. Bunun üzerine İstvan Draguti'nin emrine Macar ve Kumanlardan oluşan büyük birlikler verdi. 1276'da babasıyla girdiği savaşta galip gelen Dragutin Sırbistan Kralı oldu. Bu şekilde Sırbistan'a giren ilk Kuman askerler Dragutin'in ve diğer Sırp hükümdarlarının emrinde olduğu gibi çoğu zamanda tek başına hareket ederek Sırbistan'ın çeşitli yerlerinde saldırılar düzenlediler.

Sırlar Bizanslılardan bağımsız olarak hareket etmeye başladıklarında Bizanslılar Bulgarlarla yakınlaşarak Sırlarla çeşitli yerlerde savaşlar düzenlediler. Bulgaristan'ın üç prensliğinde de Kuman kökenli hükümdarlar iktidardaydı. Diğer yandan Nogay'ın ölümüyle Tuna'nın kuzeyindeki Nogay Hanlığı zayıfladıktan sonra Tatarlar Bizanslılar ve Bulgarlarla birlikte hareket ettiler. Bu çerçevede XIII. yüzyılın sonunda Vidin ve Baniçevo Sırların doğuya yayılma hedefleri olan bölgelerdi. Buraları Tatarların siyasi denetimleri altında Bulgar prenslikleriydi. Şişman'ın yöneticisi olduğu Vidin Kumanları ve Tatarlarla birlikte Sırbistan'a doğru akınlar düzenleyerek günümüz Kosova'sına kadar ilerlemişlerdir.

Yedinci bölümde Tatar istilasından sonra Bizans hizmetindeki Kumanlar ele alınmış. Bu bölümde II. Theodoros, VIII. Mihail ve II. Andronikos imparatorların hizmetinde Kumanların hangi savaşlara katıldıkları bildirilmiş. Bu Kuman birlikleri bazen yerleşik ordu birlikleri olarak bazen de paralı göçebe birlikler olarak hizmet ettiler. 1241-1333 yılları arasında Bizanslıların Sırlara, Bulgarlara, Tatarlara Anadolu Selçuklularına karşı gerçekleştirdikleri savaşlarda farklı sayılarda Kuman birliklerine yer verdikleri anlatılıyor. Bunun yanında Kuman birliklerinin

kullanılmasının Bizans imparatorluğunca dikkate alınan avantajları arasında Kumanların asimilasyona yatkın olmaları, hafif süvari birlikleri şeklinde hareket etmeleri ve siyasi amaçlarının olmaması gibi özellikler sıralanır. Bundan başka uzun süre Bizans topraklarında yaşayan Kumanların asimile olmuş soylu ailelerinin imparatorluk içerisinde önemli mevkilere yükseldikleri hatta imparator ailelerinden kızlarla evlenenlerin olduğu, bunların arasında daha önceki bölümlerde de anlatılan Sytzigan örneği Kumanların ne kadar yükseldiğini göstermesi açısından önemli olduğu açıklanmıştır. Burada anlatılan bir başka olay da Sırp kralı Milutin tarafından II. Andronikos'a ödünç verilen 2000 Kuman savaşçısının 1322'de Tatarlarla girilen bir savaşta Kumanların taraf değiştirip Tatarlar saffına geçme endişesiyle Ege adalarına gönderilmiş olmasıyla ilgilidir.

Sekizinci bölümde Tatarların Bulgaristan ve Bizanstan sahneden çekilmesi anlatılmıştır. 1300-1301'de Nogay ve Çeke'nin ölümleri Basarabiya ve Dobruca'da Tatar egemenliğinin Altın Orda merkez hanlığının eline geçerek Tuna'nın güneyindeki Tatar saldırılarının azalması ile son bulur. Bunun sonucunda Bulgaristan, Sırbistan ve Bizans'ın Altın Orda Tatarlarıyla karşı karşıya gelme tehlikesi azaldı. 1311'de Katalanların Makedonya'dan çekilmesinden sonra Andronikos kızını Sırp Kralı Milutin torununu da Bulgar Teoder Svetoslav ile evlendirdi. Bu şekilde 20 yıllık sükûnet devri başladı. II. Georgi Terter'in 1322'de ölümünden sonra Bizanslılar Bulgar şehirlerine saldırmaya başlayınca Bulgarlar Mihail Şişman'ı Bulgar Çarı seçti. Mihail Şişman Kuman kökenli idi ve Tatarlarla yakın ilişki içerisindeydi. Bu şekilde Tatarların Bulgaristan'a yönelik saldırı tehlikesini ortadan kaldırmış oldular. Buna karşılık Tatarlar 1323 sonbaharında Bizans topraklarına saldırdılar. III. Andronikos Tatarları püskürtmek amacıyla Trakya'ya yürüdü. Trakya'da Tunca nehrine Bizanslı askerler geldiklerinde nehrin diğer tarafında Tatarlar bulunuyordu. Ancak bu sefer birbiriyle savaşmaya girişmediler. III. Andronikos daha sonra Bulgar Çarı'nın Tatarlarla birlikte düzenlediği saldırılarına mahruz kaldı. Tatarların saldırılarından yorulan III. Andronikos onlarla iyi ilişkiler kurmak üzere 1331'de bir barış anlaşması imzaladı. Bu dostluğu pekiştirmek için II. Andronikos kızını Özbek Han'a verdi. Tatarlarla 1337'ye kadar devam eden bu barış daha sonra tekrar yeni saldırılarla bozuldu. 1341'de Özbek Han'ın ölümüyle Tatarların Balkanlara yönelik saldırıları son buldu.

Dokuzuncu bölümde kitabın özeti niteliğinde olup Kuman ve Tatar etnonimlerinin farklı kaynaklar tarafından değişik şekillerde kullanılması tarihi bağlam içerisinde açıklanmıştır. Bunun yanı sıra Tuna'nın kuzeyindeki Eflak ve Erdel eyaletlerinin coğrafi ve siyasi terim olarak bu isimleri almalarının nedenlerini açıklamaya çalışmış, Bizans kaynaklarındaki Kara Kumanya ve Beyaz Kumanya terimlerinin kullanılmasındaki yanlış yaklaşıma ortaya konmaya çalışılmıştır. Moldova yer adının da Moldva Nehri'nden aldığını belirten yazar Kumanya ve Balkanlara yayılan Kuman topluluklarının diğer halklarla karışarak asimile olduklarını açıklamaktadır. Burada vurgulanan bir başka husus da Kumanların Balkanlarda yerleşim yerlerinin adlarında izlerinin sürülebildiğiyle ilgilidir. Kitapta yer almayıp

başka kaynaklardan edindiğimiz bilgilere dayanarak günümüz Makedonya'sında Kumanova şehrinin adının Kumanlardan geldiği ileri sürülmektedir.¹

Kitabın sonuç bölümünde Osmanlı ncesi Balkanların, Balkanlı tarihçilerin iddialarının aksine kargaşa ve yıkım içerisinde yaşadığına ışık tutulmaya çalışıldığı, 500 yıllık Osmanlı idaresinin Balkanlara huzur getirdiği ve küçük ulusal devletlerin imparatorluk yönetimlerine kıyasla daha sorunlu olduğunu ortaya konması amaçlandığı ileri srlmştir. Bu açıdan Osmanlı dönemiyle ilgili tarihi çalışmaların bu olguları dikkate alarak yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

Kitabın ekler kısmında daha önce zikrettiğimiz yer adları tablosu, olayların geçtiği bölgelerle ilgili biri geniş kapsamlı olmak üzere dört harita, Hanedanların zamandizinsel dökümü tabloları bulunmaktadır. Ayrıca kısaltmalar tablosu, bibliyografya ve dizin yer almaktadır.

---

¹ Hamzaođlu Prof. Dr. Yusuf (2004). Sırbistan Türklüđü, řkp: Logos Yayınları, s. 78 řkp